

MARIO
VARGAS
LLOSA

Războiul
sfârșitului
lumii

Traducere din spaniolă de
MIHAI CANTUNIARI

HUMANITAS
fiction

Cuvânt înainte

Nu aş fi scris acest roman fără Euclides da Cunha, a cărui carte *Os Sertões* mi-a dezvăluit, în 1972, războiul din Canudos, un personaj tragic şi totodată pe unul dintre cei mai mari povestitori latino-americani. De la scenariul cinematografic pe care l-am schiţat ca embrion al întregii lucrări (şi care până la urmă n-a mai fost transformat în film) şi până la punctul final pe care l-am pus opt ani mai târziu, romanul acesta m-a făcut să trăiesc una dintre cele mai bogate şi mai exaltante aventuri literare, prin biblioteci de la Londra şi Washington, prin arhive colbuite din Río de Janeiro şi Salvador şi prin câmpiile fierbinţi din Bahía şi Sergipé. Însoţit de prietenul meu Renato Ferraz, am străbătut toate satele pe unde, potrivit legendei, a propovăduit Sfântul şi acolo i-am auzit pe localnici discutând cu înflăcărare despre Canudos, de parcă tunurile băteau încă în reduta rebelă, iar Apocalipsa se putea dezlănţui oricând în pustietăţile acelea semănate doar cu pomi fără frunze, morţi, uscaţi, chirciţi, plini de spini. Pe dealuri ne ieşeau dinaintea vulpi şi întâlneam în drumul nostru oameni despuiaţi, sihaştri şi rapsozi care depăneau legende medievale. Pe locul unde odinioară se ridicase Canudos, acum se lăţea un lac artificial pe ale cărui maluri găseai cartuşele goale şi obuzele ruginite ale cumplitelor înclleşări.

Un număr însemnat de bahieni (locuitori din Bahía) mi-au dat o mână de ajutor pe timpul compunerii acestui roman; dintre ei, în afară de Renato, aş fi un nerecunoscător dacă nu i-aş pomeni măcar pe aceştia trei: Antonio Celestino, José de Calazans şi Jorge Amado.

Am început să scriu la carte în 1977, într-o cămăruţă de la Churchill College, la Cambridge, şi am isprăvit-o la sfârşitul

anului 1980, într-un turnuleț istoric din Washington, D.C. – mă aflam acolo grație ajutorului oferit de Wilson Center –, împrejurul căruia se roteau ulii și de la balconul căruia îi îndemnase la luptă Abraham Lincoln pe soldații Uniunii care aveau să se bată la Manassas.

Mario Vargas Llosa
Londra, iunie 2000

*Lui Euclides da Cunha pe lumea cealaltă;
și, în aceasta, Nélidei Piñon.*

*O Anti-Christo nasceu
Para o Brasil governar
Mas ahi está O Conselheiro
Para delle nos livrar.*

*„Antihristul s-a născut
Brazilia s-o stăpânească,
Dar veni Sfătuitoarul
De el să ne izbăvească.“*

UNU

I

Omul era înalt și atât de slab, încât părea mereu văzut din profil. Avea pielea smeadă, oasele proeminente, iar ochii îi ardeau cu foc nestins. Purta sandale de păstor și tunica vineție îi cădea pe trup ca veșmântul acelor misionari care, din când în când, vizitau satele din *sertón*¹, botezând copiii cu nemiluita și cununând perechi de concubini. Era cu neputință să-i afli vârsta, obârșia, istoria, dar avea ceva pe chipul lui liniștit, în obiceiurile-i frugale, în neclintita lui seriozitate, ceva ce îi atrăgea pe oameni încă înainte ca el să le dea sfaturi.

Apărea pe neașteptate, la început singur, întotdeauna pe jos, învăluit în colbul drumului, la un anumit număr de săptămâni sau de luni. Silueta lui lungă se decupa în lumina asfințitului sau a primilor zori, pe când străbătea unica stradă a așezării, cu pași mari, grăbiți parcă. Înainta hotărât printre capre cu clopoței la gât, printre câini și copii ce îi făceau loc privindu-l curioși, nerăspunzând la salutul femeilor care îl cunoșteau deja și îi făceau mici plecăciuni dând zor apoi să-i aducă ulcele cu lapte de capră și străchini cu păsat, *farinha*, și fasole. Dar el nu mânca și nu bea până nu ajungea la biserica satului, să se încredințeze încă o dată, o dată și de o sută de ori, că aceasta era povârnită, cu zugrăveala ștearsă, cu turlele crăpate și pereții găuriți, cu dușumelele desfundate și altarele măcinate de cari. Chipul i se întrista atunci, cu toată durerea unui băjenit căruia lunga secetă i-ar fi ucis fiii și animalele, l-ar fi lipsit de orice bunuri pe lumea asta și l-ar fi alungat din casă, de lângă oasele morților săi, silindu-l să fugă, să tot fugă fără țintă. Uneori plângea, și plânsul îi atâța vâpăi cumplite în focul negru al

1. Numele vastelor podișuri înalte și aride din nordul Braziliei. (N. tr.)

ochilor. Apoi se ruga. Dar nu cum o fac bărbații și muierile: el se întindea pe brânci pe pământul gol sau pe pietre sau pe da-
lele știrbe, cu fața spre locul unde era sau fusese sau ar fi trebuit
să fie altarul, și aici se ruga îndelung, uneori în tăcere, alteori
cu glas tare, o oră, două ore, în mijlocul respectului și al admi-
rației celor din jur. Recita Crezul, Tatăl Nostru, Ave Maria, cele
de toți cunoscute, dar și alte rugăciuni, nemaiauzite, pe care
însă lumea a început să le țină minte de-a lungul zilelor, lunilor,
anilor. „Unde e părintele paroh?” îl auzeau întrebând. „De ce
nu se află aici păstorul turmei sale?” Căci lipsa preotului la sa-
te îl amăra tot atât cât ruina locașurilor Domnului.

Abia după ce îi cerea iertare Bunului Isus pentru starea jal-
nică în care îi găsisese casa, primea câte ceva de mâncat și de
băut, nu mai mult decât un duminicatul din ceea ce oamenii se gră-
beau să-i pună dinainte chiar și în ani de grele lipsuri. Se în-
dupleca să doarmă sub un acoperiș, în vreuna din locuințele
puse de localnici, *sertaneros*, la dispoziția sa, dar rareori a fost
văzut lungit în hamacul, în culcușul ori pe salteaua celui care-l
adăpostise. Se trântea pe jos, fără pătură, și, odihnindu-și ca-
pul cu plete clocotitoare, negre ca pana corbului, pe brațul în-
doit, dormea câteva ore, mereu puține, încât era ultimul care
lipea geană de geană, iar când păstorii și văcarii ieșeau la câmp
cu noaptea-n cap, îl și vedeau muncindu-se să repare de unul
singur pereții sau acoperișul bisericii.

Dădea povețele la căderea serii, când bărbații se întorseseră
de la câmp, femeile isprăviseră treburile casei și copiii dor-
meau deja. Le vorbea în acele locuri bătătorite, fără copaci, bo-
lovănoase care există în orice cătun din *sertón* la răscrucea
ulițelor principale și care s-ar fi putut numi piețe dacă ar fi
avut bănci, chioșcuri, grădini sau dacă le-ar fi păstrat pe cele
avute cândva, dar nimicite de secete, molime, delăsare. Dădea
povețele la ora când cerul nordului Braziliei, înainte de a se
întuneca și înstela, mai plimbă încă limbi de foc printre scămo-
șii nori albi, cenușii sau sinilii, când s-ar părea că acolo sus, peste
imensitatea lumii, se consumă un uriaș foc de artificii. Le dă-
dea la acea oră când focurile se aprind ca să alunge insectele
și să gătească hrana, când arșița de peste zi se domolește cu
încetul și de niciunde se ridică o boare de vânt care-i îmbărbă-

tează pe oameni să sufere mai departe de boli, de foame și de toate năprasnele vieții.

Vorbea de lucruri simple și importante, fără a privi pe cineva anume din cei adunați, sau mai bine zis privind, cu ochii lui scăpărători, pe cineva ori ceva, ce numai el putea zări, dincolo de cercul bătrânilor, femeilor, bărbaților și copiilor mai răsăriți. Lucruri ușor de înțeles pentru că erau în mod obscur cunoscute din timpuri străvechi, supte odată cu laptele mamei. Lucruri actuale, la îndemână, zilnice, inevitabile, ca sfârșitul lumii și Judecata de Apoi, care s-ar putea petrece mai înainte ca sătenii să fi îndreptat capela cu ziduri năruite. Ce se va întâmpla când Bunul Isus va privi la izbeliștea casei Sale? Ce va spune de faptele acelor păstori care, în loc să-l apere pe oropsit, îi golesc buzunarele luându-i și ultimul sfaț pentru oficierea slujbei? Pot fi vândute cuvintele Domnului? Nu trebuie ele dăruite oricui? Și cu ce scuză vor veni înaintea Tatălui preoții care, în ciuda legământului de castitate, întrețin legături vinovate? Cred ei că pot veni cu minciuni, când știut este că și gândurile le sunt citite tot așa cum călăuza pricepută deslușește pe pământ urma lăsată de jaguar? Lucruri practice, de zi cu zi, familiare, ca moartea, cea dătătoare de fericire dacă intri în ea cu sufletul limpezit, ca într-o sărbătoare. Oamenii sunt animale? Dacă nu, ar trebui să treacă pragul cu tot ce au mai bun pe ei, în semn de cinstire față de Cel cu Care tocmai se vor întâlni. Le vorbea despre cer și despre iad, sălașul Câinelui, pardosit cu vipere și cu jăratric, despre felul cum Diavolul se manifestă în chipul cel mai nevinovat.

Văcarii și pălmașii din *sertón* îl ascultau în tăcere, curioși, temători, tulburați, și la fel îl ascultau sclavii sau cei de curând eliberați de pe plantațiile de trestie de zahăr ale litoralului, ca și nevestele, părinții și copiii unora și ai altora. Câteodată cineva – dar foarte rar, căci seriozitatea, vocea cavernoasă sau înțelepciunea lui îi intimida – îl întrerupea ca să-și spulbere vreo îndoială. Se va sfârși cu bine secolul? Va atinge lumea anul 1900? Le răspundea fără a-i privi, cu o încredere liniștită și, adesea, cu enigme. În 1900 se vor stinge toate luminile și va ploua cu stele. Dar, înainte, se vor petrece fapte de mirare. După aceste vorbe se lăsa o tăcere în care se auzeau trosnetul lemnelor pe

foc și sfârșitul găzelor mistuite de flăcări, în timp ce sătenii, ținându-și răsuflarea, își încordau de pe acum memoria ca să-și amintească viitorul. În 1896 mii de turme vor fugi de pe plajă spre *sertón* și marea va deveni *sertón*, iar *sertón*-ul, mare. În 1897 pustiul se va acoperi cu pajiști, păstorii și turmele se vor contopi și de atunci înainte vor fi o singură turmă și un singur păstor. În 1898 se vor mări pălăriile și se vor micșora capetele, iar în 1899 râurile vor fi roșii și o planetă nouă va brăzda văzduhul.

Trebuia deci să fie pregătiți. Trebuiau restaurate biserica și cimitirul, cea mai importantă construcție după casa Domnului, căci era tinda cerului sau a iadului, și mai trebuia ca restul timpului să fie închinat lucrului principal: sufletul. Credeau ei că bărbatul sau femeia ajung acolo cu haine, rochii, pălării de fetru, încălțări șnuruite și alte asemenea marafeturi de lână și de mătase nicidecum îmbrăcate de Bunul Isus?

Erau sfaturi practice, elementare. După ce omul pleca, se vorbeau multe despre el: că era sfânt, că săvârșise minuni, că văzuse, aidoma lui Moise, măcăcișul arzând în pustie și că o voce îi destăinuise numele de nerostit al Domnului. Îi comenteau sfaturile. Astfel, înainte încă de căderea Imperiului și apoi, după proclamarea Republicii, l-au ascultat sătenii din Tucano, Soure, Amparo și Pombal; lună de lună, an de an, au renăscut din propria ruină bisericile din Bom Conselho, Geremoabo, Massacará și Inhambupe; urmându-i învățătura, oamenii au îngrădit și îngrijit cimitirele din Monte Santo, Entre Ríos, Abadía și Barracão, iar moartea a fost cinstită cu îngropări cuviincioase la Itapicurú, Cumbe, Natuba, Mocambo. Lună de lună, an după an, sfaturile au umplut cerul nopților la Alagoinhas, Uauá, Jacobina, Itabaiana, Campos, Itabaianinha, Gerú, Riachão, Lagarto, Simão Dias. Tuturor li se păreau bune acele povești, de aceea, mai întâi într-un sat, apoi în altul, la sfârșit în toate cătunele din nord, pe omul care li le dădea – deși numele-i de botez era Antonio Vicente și cel de familie Mendes Maciel – au început să-l numească Sfătuitorul.

Un grilaj de lemn îi desparte pe redactorii și funcționarii de la *Jornal de Notícias* – al cărui nume sare în ochi, scris cu caractere gotice, deasupra ușii de la intrare – de lumea venită să

publice un anunț sau să aducă o informație. Ziariștii sunt doar patru sau cinci. Unul dintre ei scormonește într-o arhivă zidită în perete; doi discută cu însuflețire, fără haină, dar cu gulere tari și lavalieră, lângă un calendar pe care se citește data – octombrie, luni 2, 1896 –, iar altul, tânăr, neglijent, purtând ochelari groși de miop, scrie la un pupitru cu o pană de găscă, nepăsător la tot ce-l înconjoară. În capăt, după o ușă cu geam, se află Direcțiunea. Un om cu cozoroc și mânecute servește un șir de clienți la ghișeul Anunțurilor Plătite. O doamnă îi întinde un carton. Casierul, umezindu-și arătătorul, numără cuvintele – Spălăturile Giffoni // Vindecă Gonoreea, Hemoroizii, Poala-Albă și orice infecții ale Căilor Urinare // Le prepară Madame A. de Carvalho // Rua Primero de Marzo N. 8 – și spune un preț. Doamna plătește, primește restul și, când pleacă, următorul din șir înaintează și îi întinde casierului o hârtie. E îmbrăcat în culori întunecate, cu un gheroc cu pulpane lungi și o gambetă, ambele uzate. Părul creț, roșcat, îi acoperă urechile. E mai curând înalt, cu umeri largi, vânjos, matur. Casierul numără cuvintele din anunț, cu degetul alunecându-i pe hârtie. Deodată, fruntea i se încrețește, înalță degetul și apropie mult textul de ochi, ca și cum s-ar teme să nu fi citit anapoda. În sfârșit, privește uimit spre clientul rămas, în tot acest timp, ca o stană de piatră. Casierul clipește încurcat, apoi îl roagă pe om să aștepte. Târșâindu-și picioarele, străbate încăperea cu hârtia fluturându-i în mână, ciocănește cu degetul la geamul Direcțiunii și intră. Câteva clipe mai târziu, reapare și îi face semn clientului să poftească. Apoi se întoarce la ghișeu.

Omul în haine închise traversează încăperea *Jornal de Notícias* bătând din tocuri de parcă ar avea pinteni. Când intră în micul birou înșesat de hârtii, ziare, manifeste ale Partidului Republican Progresist – O Brazilie Unită, O Națiune Puternică –, este așteptat de un bărbat care îl privește cu o curiozitate sură-zătoare, ca pe o dihanie ciudată. Ocupă singurul birou, poartă cizme, haine gri și e tânăr, brunet, cu un aer energetic.

— Sunt Epaminondas Gonçalves, directorul ziarului, spune. Intrați.

Omul în haine închise schițează un salut și duce mâna la pălărie, dar fără s-o scoată și fără să rostească un cuvânt.

— Dumneavoastră pretindeți să publicăm asta? întrebă directorul, agitând hârtiuța.

Omul în haine închise încuviințează. Are o bărbuță roșcată ca părul capului și ochi foarte limpezi, pătrunzători; gura lată e încrețită cu îndârjire, iar nările, foarte largi, par să soarbă mai mult aer decât au nevoie.

— Cu condiția să nu coste mai mult de două mii de *reși*, murmură, într-o portugheză chinuită. E tot capitalul de care dispun.

Epaminondas Gonçalves pare nehotărât dacă să râdă sau să se înfurie. Celălalt a rămas în picioare, foarte serios, observându-l. Până la urmă directorul mai duce o dată hârtia la ochi:

— „Iubitorii de dreptate sunt convocați la un act public de solidaritate cu idealistii din Canudos și cu toți răzvrătiții din lume, în Plaza de la Libertad, miercuri, 4 octombrie, ora șase după-amiaza“, citește rar. Se poate ști cine convoacă acest miting?

— Deocamdată eu, răspunde omul imediat. Dacă *Jornal de Notícias* dorește să-l patroneze, *wonderful*.

— Dumneata știi ce au făcut oamenii aceia acolo, la Canudos? coboară tonul Epaminondas Gonçalves, lovind în birou. Au ocupat un pământ care nu le aparține și trăiesc în promiscuitate, ca animalele.

— Două lucruri demne de admirație, recunoaște omul în haine închise. De aceea am hotărât să dau toți banii pe anunț.

Directorul rămâne tăcut câteva clipe. Înainte de a-i da replica, întrebă răgușit:

— Pot ști cine sunteți, domnule?

Fără îngâmfare, fără aroganță, doar cu o urmă de solemnitățe, omul se prezintă astfel:

— Un luptător pentru libertate, domnule. Veți publica anunțul?

— Cu neputință, domnule, răspunde Epaminondas Gonçalves, acum stăpân pe situație. Autoritățile din Bahía așteaptă doar un pretext ca să-mi interzică ziarul. Deși în vorbe au acceptat republica, în fapt au rămas monarhiști. Suntem singurul ziar republican adevărat din tot statul, precum pesemne ați observat.

Omul cu haine închise face un gest disprețuitor și murmură printre dinți: „Eram sigur“.

— Vă sfătuiesc să nu duceți acest anunț la *Diário de Bahía*, adaugă directorul, înapoiindu-i hârtiuța. Aparține baronului de Cañabrava, proprietarul domeniului Canudos. O să sfârșiți la închisoare.

Fără vreun cuvânt de despărțire, omul în haine închise se întoarce pe călcâie și se îndepărtează, vârand anunțul în buzunar. Străbate încăperea ziarului fără o privire ori salut adresate cuiva, cu mersul lui sonor, urmărit cu coada ochiului – siluetă funebră, păr aprins, creț – de ziarști și de clienții de la Anunțuri Plătite. După ce trece de el, ziaristul tânăr, cu ochelari de miop, se ridică de la birou, cu o foaie gălbuie în mână, și se îndreaptă spre Direcțiune, unde Epaminondas Gonçalves încă îl mai spionează pe necunoscut.

— „În urma hotărârii guvernatorului statului Bahía, Excelența Sa domnul Luis Viana, azi a plecat din orașul Salvador o companie a Batalionului Nouă de Infanterie, sub comanda locotenentului Pires Ferreira, cu misiunea de a-i goni din Canudos pe bandiții care au ocupat domeniul și a-l captura pe șeful lor, sebastianitul Antonio Sfătuitorul“, citește, din prag. Merge pe prima pagină, sau în interior, domnule?

— Culegeți textul sub înmormântări și liturghii, spune directorul. – Arată spre stradă, unde tocmai dispăre omul în haine închise: – Știi cine e tipul?

— Galileo Gall, răspunde ziaristul miop. Un scoțian care umblă prin Bahía rugându-i pe oameni să-l lase să le pipăie capul.

Se născuse la Pombal și era fiul unui pantofar și al ibovnicei sale, o invalidă care, cu toată starea ei, adusesese pe lume trei băieți înaintea lui și avea să mai nască o fetiță care a supraviețuit secetei. L-au botezat Antonio și, dacă ar fi existat vreo logică în lume, n-ar fi trebuit să trăiască, fiindcă pe când încă umbla de-a bușilea a venit catastrofa care a devastat regiunea, distrugând semănături, oameni și animale. Din pricina secetei, aproape întregul Pombal a migrat către coastă, dar Tiburcio da Mota, care în cincizeci de ani de viață nu se îndepărtase niciodată

mai mult de o leghe de satul unde nu era picior să nu fi fost încălțat de mâna lui, a dat de știre că nu-și părăsește casa. Și s-a ținut de cuvânt, rămânând în Pombal cu alte câteva zeci de persoane, căci până și misiunea părinților lazariști se golise.

Când, un an mai târziu, fugarii din Pombal au început să se întoarcă, încurajați de știrea că văile erau din nou inundate, deci puteau semăna cereale, Tiburcio da Mota era îngropat deja, alături de țiitoarea lui invalidă și de cei trei fii mai mari. Mâncaseră tot ce era comestibil și, când proviziile se sfârșiseră, tot ce era verde, iar la sfârșit, tot ce putea fi sfârâmat între dinți. Vicarul, don Casimiro, cel care-i înmormântase, spunea oricui că nu pieriseră atât de foame, cât de prostie, căci mistuiseră pieile din atelierul de cizmărie și băuseră apă din Laguna Boului, furnicar de țânțari și de împuțiciune, ocolit până și de iezi. Don Casimiro i-a luat la el pe Antonio cu surioara lui, i-a ținut în viață cu diete de aer și cu rugăciuni și, când casele satului s-au umplut iar de oameni, le-a căutat un cămin unde să se aciuze.

Pe fată a luat-o nașa ei, care a plecat să lucreze la o fermă a baronului de Cañabrava. Pe Antonio, atunci în vârstă de cinci ani, l-a adoptat celălalt pantofar din Pombal, poreclit Chiorul – își pierduse un ochi într-o încăierare –, care învățase meserie în atelierul lui Tiburcio da Mota și după întoarcerea la Pombal îi moștenise clientela. Era un om grosolan, umbla mai tot timpul beat și-l prindeau zorii prăvălit prin șanțuri, trăsând a rachie *cachaça*. Nu era însurat și-l puneă pe Antonio să muncească mai dihai ca vita de povară, măturând, spălând, aducând cuie, foarfeci, calapoade, ghete sau trimițându-l la tăbăcărie. Îl culca pe jos pe o zdreanță, lângă măsuța la care Chiorul își petrecea toată vremea când nu se îmbăta cu alți cheflii.

Orfanul era mărunțel și ascultător, numai piele și os, cu niște ochi timizi ce stârneau mila muierilor din Pombal, care, ori de câte ori puteau, îi dădeau câte ceva de mâncare sau hăinuțe rămase mici de la fiii lor. Tot ele au mers într-o zi – câteva femei care o cunoscuseră pe răposată și tăifăsuiseră cu ea la nenumărate botezuri, împărtășanii, priveghiuri, nunți – la atelierul Chiorului, cerându-i să-l trimită pe Antonio la catehism, ca să poată fi pregătit pentru prima comuniune. În așa

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	5
UNU	13
DOI	153
TREI	169
PATRU	411